

Yazı-"Diyanet Kapatılsın"

Polat S. Alpman: #diyanetkapatılsın başlığı kısa süre (14 Ocak 2020) Twitter'da ilk gündemlerden biri oldu. Bu kez tt olmasının nedeni TOKİ tarafından yapılan konutları satın almak için faiz kullanmanın caiz olduğuna ilişkin fetvasıydı

16 Ocak 2020 tarihli yazı bu linkte:

<https://www.birikimdergisi.com/haftalik/9889/diyanet-kapatilsin>

Polat S. Alpman

#diyanetkapatılsın başlığı kısa süre (14 Ocak 2020) Twitter'da ilk gündemlerden biri oldu. Bu kez tt olmasının nedeni TOKİ tarafından yapılan konutları satın almak için faiz kullanmanın caiz olduğuna ilişkin fetvasıydı. Aslında kısa süre önce Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş faiz ile ilgili bir hutbe irat etmiş ve faizin hiçbir biçiminin İslam dini açısından kabul edilemeyeceğini aktarmıştı. [1] Aynı kurumun "Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından uygulanan Sosyal Konut Projesinin dini hükmü nedir" sorusuna faiz haramdır ama alt ve orta gelirliilerin TOKİ'den ev almak için faiz kullanması caizdir [2] şeklinde fetva vermesi sosyal medyada gündem oldu.

Bu arada bahsedilmesi gereken diğer husus, faiz konusunda epey katı bir tutum sergileyen Diyanet'in, 2015 yılında 197 bin TL, 2016'da 255 bin 881 TL, 2017'de 256 bin 806 TL [3] ve 2018 yılında, 2 milyon 109 bin TL faiz geliri elde etmiş olmasıdır. [4] Diyanet faizin kendisini bir neden olarak gördüğü için çözümü faizi yasaklamakta arıyor. Bu nedenle de faize neden olan ve sermaye sınıfının çıkarlarına göre düzenlenen egemen siyasal-iktisadi düzene ilişkin herhangi bir eleştiri geliştiremiyor, dahası büyük olasılıkla ekonominin ne olduğu konusunda nitelikli bilgisi ve ciddi bir merakı da yok. Bu nedenle faizi yasaklayan bir retorik üreterek onu sorunun kendisi gibi göstermeye çalışıyor, ancak bu gerçek dışı retorik, hayatın olağan akışı içerisinde hiçbir şeye karşılık gelmediği gibi Diyanet'in sorgulanmasına neden oluyor.

* * *

Diyanet'in kapatılması talebi bir süredir dile getiriliyor. Sosyal medya kampanyalarını saymazsak daha önce change.org üzerinden de birkaç kez Diyanet'in kapatılması için imza kampanyaları başlatılmıştı. Bu tepkiler doğrudan ve hemen Diyanet'in kapatılmasını içeriyor gibi görünse de aslında kuruma yönelik tepkilerin dile getirilme biçimlerinden biri olarak yorumlanabilir. Ancak, arka planda çalışan başlıca dinamik Diyanet'in devasa bütçesine rağmen ne ürettiği, ne işe yaradığı ve neye hizmet ettiği soruları etrafında toplandığı için eleştirilmesi en kolay kurumlardan biri haline geliyor. Bu gelişmelere Diyanet'in gittikçe artan bütçesi de eklendiğinde eleştirilmesi hem gerekli hem de kaçınılmaz hale gelmiş oluyor.

Bu tepkiler bir günde ortaya çıkmadı. Zaman içerisinde ve birikerek çoğaldı. Diyanet'e sorulan soruların ve verilen yanıtların kolaylıkla görülebilmesi ve haberleştirilmesi Diyanet'in kurumsal kimliğine ilişkin ilk kuşkuları oluşturdu. Diyanet'in bu soruları, geleneksel Sünniliğe ait birtakım görüşlerle fetva adı altında yanıtlaması ve bu yanıtların bir kısmının gerçekten "tuhaf" olması [5], ulaşılabilir hale gelen kurumun zihniyetine ilişkin eleştirilere neden oldu.

Sol elle şeytanların yemek yediğinden kız çocuklarının 9, oğlan çocuklarının 12 yaşından itibaren evlendirilebileceğine kadar birçok farklı konuda fetva veren, daha doğrusu geçmişte verilen fetvaları tekrar eden Diyanet, içinde yer aldığı zamanın değerlerinden ve dinamiklerinden uzak durmayı din, buna uygun pratikleri ise dindarlık olarak kabul ediyor. Bu tür fetvaların “skandal” başlığı altında kamuoyuna yansması ve sosyal medya yoluyla geniş kalabalıklara ulaşması ise hem egemen din kültürünün hem de bir toplumsal kurum olarak dinin geçerliliğini önemli ölçüde zedeledi. Böylece AKP hükümetleri nedeniyle “din yorgunu” haline gelen Türkiye toplumu, din ve dindarlık içeren şeylerin arkasında yer alan siyasallığı alenen izlemeye başladı.

* * *

İslamcıların ve ulusalcıların iddia ettiğinin aksine Cumhuriyet dindar bir rejim olarak kuruldu ve Diyanet, bu dindarlığın sınırlarını belirlemek ve korumakla görevlendirildi. Bu görevi büyük ölçüde yerine getirdiği ve Cumhuriyet’in uzun süre boyunca işe yarayan başlıca kurumlarından biri olduğu öne sürülebilir. Diyanet’in bugüne kadar devam eden siyasal işlevinin AKP ile birlikte yoğunlaşması ve doğrudan AKP’nin talepleri ve beklentileri doğrultusunda çalışan ve kadrolarını AKP’nin menfaatleri için seferber eden görüntüsü ise Türkiye’nin dönüşümünden bağımsız düşünülemez. Merkez Bankası’nın bile bağımsız olmadığı bir dönemde Diyanet’ten bağımsızlık talep etmek ve bu doğrultuda çalışmasını beklemek de haksızlık olur.

Diğer birçok kurum gibi Diyanet de, iktidar bloğu tarafından daraltılan siyasal alandan nasibini aldı ve gittikçe bu bloğun bölünemez bileşenlerinden biri haline geldi. Sünni-Türk ya da yerli-millî kimlik siyasetinin bir bileşeni olan Diyanet’in sadece Sünnilere hizmet vermesi, ancak bütçesinin herkesten toplanan vergilerle elde edilmesi ise tartışmanın diğer boyutuydu. Konda’nın 2014 yılında Diyanet ile ilgili yaptığı bir araştırmada, katılımcıların yüzde 53’ü Diyanet’in “Müslümanların yanı sıra diğer dinlere de hizmet vermesi” gerektiğini, yüzde 34’ü “Aleviler dahil tüm Müslümanlara hizmet vermesi” gerektiğini ifade ederken sadece yüzde 13’ü “Yalnızca Sünni Müslümanlara hizmet vermeli” görüşünü dile getirmişti. [6] Bu verilerden hareketle, Diyanet’in Sünnilerle sınırladığı ‘hizmet ayrımcılığı’nın, dayandığı kesim tarafından da pek makbul karşılanmadığı söylenebilir.

* * *

Diyanet ve onun çevresinde ve etkisiyle inşa edilen itikat ekonomisi, erken Cumhuriyet döneminden bugüne kendisinden beklenen sonucu oluşturamadı. Gelinek noktada, devasa denebilecek bütçesine rağmen Diyanet’in üretebildiği tek şey kurumsal itibarının giderek zayıflaması ve on binlerce kişinin kapatılmasını talep etmesi oldu. Bu talebin ortadan kalkmak yerine zamanla güçlü bir eğilime dönüşeceğini varsaymak kehanet olmaz.

Burada küresel eğilimle paralel gelişmelerin olduğunu da söylemek gerek. 1980’lerden sonra küresel ölçekte yükselişe geçen dindarlaşma eğilimlerinin düşüşe geçtiği biliniyor. Haliyle dini kurumlara ve kendisini din görevlisi olarak tanımlayan kişilere yönelik itibar ve güven gittikçe azalıyor. Örneğin IPSOS’un Ekim 2018’de 19,587 kişiyle 23 ülkede gerçekleştirdiği mesleklerle ilgili güven araştırmasında dünya genelinde din görevlileriyle ilgili güvenin reklamcılar ve bankacılardan sonra geldiği gözlemlenmişti. Aynı araştırmaya göre Türkiye’de politikacılardan sonra en az güven duyulan meslek din görevlileri olarak ifade edilmektedir. Yani Türkiye’deki din görevlilerine, işi ürün pazarlamak olan reklamcılar kadar bile güven

duyulmuyor. Bilim insanları, doktorlar ve öğretmenler ise hem dünya ortalamasında hem de Türkiye’de halen en çok güven duyulan ilk üç meslek olarak görülüyor. [7]

* * *

Elbette konu Diyanet olunca gündeme gelen konulardan biri de laiklik. Laiklik bahsi ayrı ve geniş bir tartışmayı hak ediyor, ancak burada ifade edilmesi gereken husus, Diyanet’in din yorumu ile bu yorumu benimsemeyen inançlıların (buna Sünniliğin kendi içerisindeki farklı yorumlar da dahil) ve inançsızların, Diyanet’in inancını finanse etmelerindeki haksızlıktır.

Bir süredir AKP’nin Türkiye toplumunu dindarlaştırma politikaları nedeniyle artık laik bir rejimin var olmadığı ya da bundan söz etmenin gittikçe zor hale geldiği öne sürülüyor. Diyanet, bu dindarlaştırma politikalarının başlıca aparatlarından biri olarak gündeme geliyor ve iktidar bloğunun kendisine yüklediği rolü yerine getirmek için ciddi bir çaba sergiliyor. Böylece dini alanın sivilleşmesini ve çoğulculuşmasını engellemek, dini alanı tekel altına almak için kurulan ve vazifesini büyük bir gayretle icra eden Diyanet, her kesimden vatandaşların vergileri ile kamu tarafından finanse edilirken aynı zamanda dini alanı yekpare bir kütle olarak korumayı dini görev olarak üstlenmiş oluyor.

* * *

Peki, kimler Diyanet’in kapatılmasını istiyor? 2002 öncesinde Diyanet’in kapatılmasını isteyenlerin başında İslamcılar geliyordu. İslamcılık hareketi içerisinde radikal olarak adlandırılan gruplar, teokratik bir devlet arayışında oldukları için Diyanet’in varlığını dini alana yönelik bir tehdit olarak algılama eğilimindedir. İslamcılığın bu kanadına göre Diyanet ‘devlet dini’ olarak tarif ettikleri bir sapkınlığı, İslam dini olarak kitlelere göstermektedir. Yine bu fraksiyonlar tarafından Diyanet mensupları kimi zaman Bel’am, [8] kimi zaman devlet dininin ruhban zümresi olarak yorumlanmaktadır. Bu gruplar laik bir ülkede Cuma namazı kılmanın şirk olduğunu, daha ılımlıları ise Diyanet’in camilerinde namaz kılınmaması gerektiği yönünde fetvalar geliştirir. Onlara göre maaş/para karşılığı ibadet yapılamaz, kamu çalışanı olmak ise şirki desteklemek anlamına gelir. Dinsiz devletin bir kurumu olan Diyanet ise dinin yozlaştırılmasının bir aracı olarak yorumlanır.

İslamcılık içerisinde geleneksel kanatta yer alan tarikatlar ve müzakereye görece daha açık olan İslamcı gruplar ve cemaatler de Diyanet’in kapatılması gerektiğini, devletin din alanı üzerindeki tahakkümünün Diyanet eliyle sürdürüldüğünü ve cemaatlerin Diyanet aracılığıyla baskı altına alındığını öne sürer. Diyanet’in kapatılmasını ve dini alanın sivilleşmesi gerektiğini öne süren bu kesim için Diyanet, devletin bir uzantısı olmaktan başka bir anlama karşılık gelmez. Milli Görüş gibi geleneksel İslamcılık hareketinin diğer temsilcileri ise Diyanet’in siyasal iktidar aracılığıyla ele geçirilmesi ve dönüştürmesi gerekliliğini vurgular. Yine de Türkiye İslamcılığı açısından 2000’li yıllara kadar devam eden yaygın görüşün Diyanet’in feshedilmesi olduğunu söyleyebiliriz.

Diyanet’i savunanlar ise dini alanın sivilleşmesi ve çoğullaşmasıyla her yerin tarikatlar ve cemaatler tarafından istila edeceğini düşünen batıcı-seküler-laik kesimlerdi ve bu kesimler, diğer bütün dinsel hareketlere karşı Diyanet’i bir can kurtaran olarak görüyorlardı. Bugün değişen şey, İslamcılık hareketinin Diyanet’i bile tartışamayacak kadar gerilemesi, ona epey özcü bir tutkuyla bağlanması, onu kaybetmeyi mübîn saydığı dini kaybetmek olarak görmesi, tam aksine onu yüceltmek, ona yeni payeler vermek için kendisiyle yarışır hale gelmesidir.

Eşzamanlı olarak Diyanet etkisini ve anlamını iyice yitirirken toplumdaki itibarı gerçek anlamda geriledi.

Bu nedenle hem İslamcılık içerisinde yer almayan geniş kalabalıkların hem bazı İslamcılarının #diyanetkapatılsın başlığı altında toplanmasının din-devlet ilişkisiyle ilgisi olduğu kadar Türkiye'deki sosyo-politik dönüşümle de ilgisi var. Devletle kurulan ilişki rasyonelleştikçe Diyanet ve benzeri kurumlara olan eleştirinin yoğunlaşması gerekir. Benzer biçimde devletçi refleksler güçlendikçe de Diyanet gibi kurumları sahiplenme oranının artması beklenir. Bu nedenle gittikçe lümpenleşen Diyanet savunusunun merkezinde yer alan cümle "Türkiye Müslüman bir ülkedir" gibi bir önermeye dayandırılıyor. Buradaki "Müslüman" kelimesi yanıltmasın, kast edilen şey ham devletçilikten başka bir şey değil.

[1] Hutbenin tam metni için bkz. "Diyanet İşleri Başkanı Erbaş'tan 'Faiz' konulu hutbe", 23 Ağustos 2019, link: <https://bit.ly/35RhMLF> [14.01.2020].

[2] Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, "Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından uygulanan Sosyal Konut Projesinin dini hükmü nedir", link: <https://bit.ly/2Nt58wb> [14.01.2020].

[3] Haberin ayrıntısı için bkz. "Diyanet'in faiz geliri: 256 bin 806 TL", Sputnik, 04.10.2018, link: <https://bit.ly/2FT3bot> [14.01.2020].

[4] Haberin ayrıntısı için bkz. "'Faiz haramdır" diyen Diyanet, bir yılda faizden 2 milyon 109 bin lira kazanmış" T24, 25.09.2019, link: <https://bit.ly/2QWg8UM> [14.01.2020].

[5] Konuyla ilgili ürkütücü fetvalardan biri 2016 yılında "Bir babanın öz kızına duyduğu şehvet, karısıyla olan nikâhını düşürür mü" sorusuna Diyanet tarafından verilen cevaptı. Soru, geleneksel Sünni fikhın muteber kabul edilen eserlerinden referansla cevaplandırılmış, ulema içerisinde görüş ayrılıklarının bulunduğu ifade edilmiş ve bazı ayrıntılar verilerek kimi alimlere göre "babanın şehvetle kızını öpmesi ya da şehvetle ona sarılmasının nikâha bir etkisi"nin olmadığı, Hanefî mezhebine göre ise ancak belli şartlar altında nikahın bozulacağı belirtilmişti. Ortaya çıkan infialin ardından Diyanet fetvayı sitesinden kaldırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fundanur Öztürk, "Son 10 yılda Diyanet'in tartışma yaratan fetva ve açıklamaları" BBC, link: <https://bbc.in/2RjEFIE> [14.01.2020].

[6] KONDA (2017), Diyanet İşleri Başkanlığı Araştırması: Algılar, Memnuniyet, Beklentiler, (Kasım 2014), link: <https://bit.ly/2TqlklT> [14.01.2020].

[7] IPSOS (2019), En Güvenilen Meslekler Araştırması, (Ekim, 2018), link: <https://bit.ly/35Uxc1T> [14.01.2020].

[8] Bel'am ibni Baura, hakkında çeşitli hikayelerin anlatıldığı bir din alimi. Önceleri samimi bir mümin olan Bel'am çeşitli nedenlerden dolayı dini malumatlarını siyasal iktidarlar ve kişisel çıkarları için kullanır. Ayrıca bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/belam-b-baura> [14.01.2020].

<https://www.birikimdergisi.com/haftalik/9889/diyanet-kapatilsin>